2 BM, KIND VAN DE NEGENTIENDE EEUW

De 19e eeuw staat te boek als een tijdperk waarin de sociaal-maatschappelijke leefwereld van de westerse mens ingrijpend veranderde. Het is de eeuw van de industrialisatie, het einde van de standenmaatschappij en het begin van een verzuilde samenleving. Breda ging mee in de vaart der volkeren en werd een belangrijke industriestad. Maar in de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw sloot de ene na de andere, wijd en zijd bekende, fabriek zijn poorten, zoals ijzergieterij De Etna, chocoladefabriek de Kwatta, conservenfabriek de Hero en de Hollandse Kunstzijde Industrie (HKI). Van recente datum is de verplaatsing van snoepfabriek DE FAAM naar België. Breda is door zijn gunstige ligging in het centrum van de Benelux echter altijd wel een populaire vestigingsplaats voor tal van bedrijven gebleven, maar gaandeweg is de conventionele industrie toch nagenoeg volledig uit de stad verdwenen.

Het verschijnen van niet-religieuze mannenkoren valt globaal genomen samen met de ontwikkeling van de mijnbouw en industrie. Tal van mannenkoren waren vaak aan fabrieken of mijnen verbonden. In Breda hadden De Etna en de HKI een eigen koor. En het Breda's Mannenkoor zal tot ver in de 20e eeuw bij de Bredase bevolking bekend staan als 'het brouwerij-koor'. Het was immers zonneklaar dat BM zat vastgebakken aan De Drie Hoefijzers en daarmee aan de familie Smits van Waesberghe. De brouwerij is decennialang van groot belang geweest voor de lokale werkgelegenheid in zijn algemeenheid en voor BM leden in het bijzonder. "Wie kon zingen, had een baan", staat in onze kronieken te lezen. In de crisisjaren van een kleine eeuw geleden betekende dit voor menigeen een zegen.

De ETNA sloot in 1983 haar poorten in Breda. Het bedrijf werd naar Ulft in Gelderland verplaatst. Over de opkomst en ondergang van haar mannenkoor is weinig terug te vinden. Wel zou het koor ooit onder leiding hebben gestaan van Jac A. Maassen die in 1923 werd aangesteld tot stadsbeiaardier. Sindsdien is welhaast sprake van erfopvolging van vader op zoon, want na Jac bespeelden resp. Peter en Jacques het klokkenspel. En in 2012 trad Paul in de voetsporen van diens vader Jacques.

Het oprichten van mannenkoren nam destijds meteen ook een enorme vlucht. De rage kwam overwaaien uit Duitsland en Zwitserland. Dit betekende dat de meeste koren op de leest van een Liedertafel werden geschoeid. De oorspronkelijke benaming van BM (d.d. *5 Oktober 1865*) is dan ook *Liedertafel Breda's Mannenkoor.* Ook wat betreft doelstellingen was er opvallend veel overkomst. Twee elementen keren in verschillende formuleringen steeds terug. Die van "aangename verpoozing na gedane arbeid" en die van het "bevorderen van zang- en toonkunst". Een opmerkelijk derde element, zij het in mindere mate, is "de leniging van armoede en lijden". Het laatste citaat is trouwens afkomstig uit de doelstellingen van het uit 1881 stammende Koninklijke Toonkunstkoor Aurora uit Oosterhout, een buurgemeente van Breda.

De eerste echte statuten werden pas in 1895 geformuleerd. Sindsdien is er sprake van *Zangvereeniging Breda's Mannenkoor* (sinds de spellingswijziging in 1947 geschreven als Zangvereniging). Het predicaat 'Koninklijke' stamt uit 1905 (zie hoofdstuk 3: In gevolge de bevelen van Hare Majesteit).

In de eerste alinea werd gewezen op het ontstaan van een *verzuilde samenleving*. Het gevolg van deze verzuiling was een scherpe scheiding tussen katholieken, protestanten, liberalen en socialisten. Hoewel BM altijd een neutrale grondslag heeft gehad, heeft zij onmiskenbaar *katholieke wortels*. De familie Smits van Waesberghe behoorde ook tot de meest vooraanstaande en invloedrijke industriëlen van rooms-katholieke huize. Met name Franz, BM president in de periode 1902 - 1930, trok binnen en buiten 'de katholieke zuil' aan vele touwtjes. Opmerkelijk in het toentertijd overwegend katholieke Breda, was trouwens de 'liberale invloed' van de voornamelijk protestante KMA officieren op de gehele ontwikkeling van het culturele leven in onze stad. De oprichting en bouw van de Sociëteit Schouwburg Concordia, is in belangrijke mate aan hen te danken.

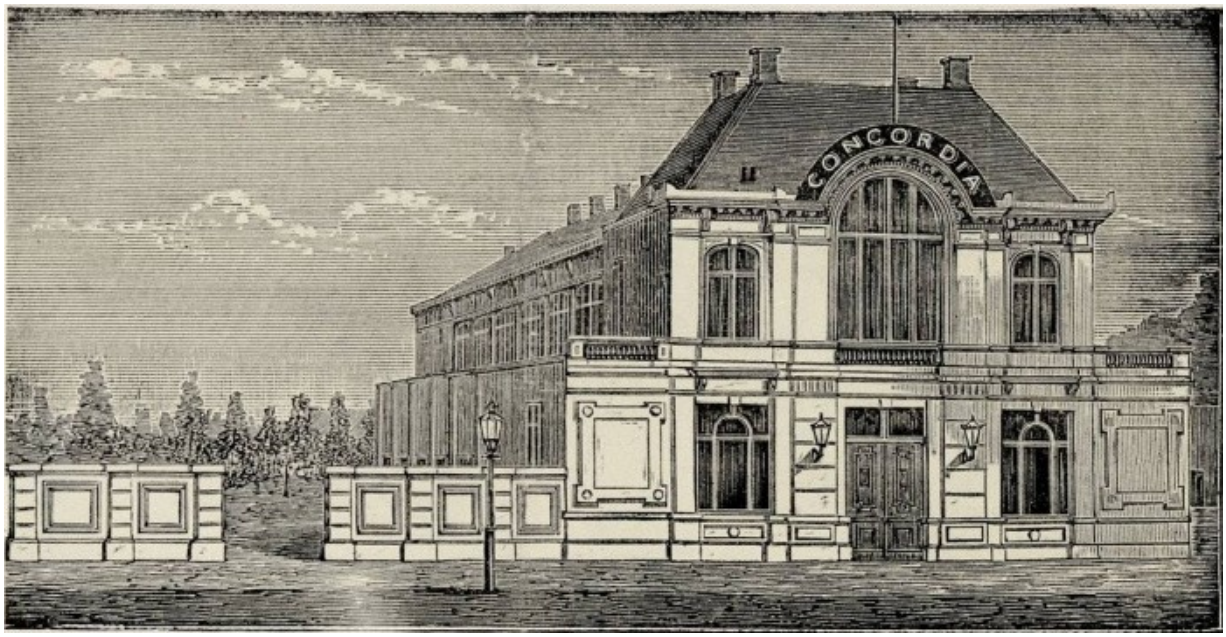

Afbeelding van de in 1881 geopende *Sociëteit Schouwburg Concordia* | Bron: Ons Erfgoed Breda

Een keerzijde van de industrialisatie was het uitbuiten van 'de (doorgaans ongeschoolde) arbeider' door een bevoorrechte elite. Dit had bittere armoede, ziektes en drankzucht onder een groot deel van de bevolking en de verpaupering van hele 'volkswijken' tot gevolg. Dat het "de leniging van armoede en lijden" als doelstelling in de statuten van menig koor werd opgenomen, heeft hier mee te maken. Wat de bekommernis om de behoeftige medemens aangaat, heeft BM een grote staat van dienst. Daarover later meer, maar het eerste liefdadigheidsconcert dat BM gaf, was in juli 1866:

> *Aanleiding vormt een cholera-epidemie die Breda hard treft. Talloze mensen laten daarbij het leven, terwijl hun huisgenoten in bittere armoede achterblijven.*
> (Citaat uit: '125 jaar Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor' | Harry Gerritsen c.s.)

Behalve de medemenselijke behoefte om iets te doen aan de materiële nood van 'de onderkant' van de samenleving, bestond er tegelijkertijd ook de ideële drijfveer tot *de verheffing van het volk*. Met name bij de oprichting van Toonkunstkoren (zoals het Oosterhoutse Aurora) is dit vormingsideaal van betekenis geweest.

De 19e eeuw was niet alleen de eeuw van de industrialisatie, maar ook die van de Romantiek. Deze stroming kan beschouwd worden als een reactie op 'de vooruitgang':

> *Uit afkeer van de impact van de rationele wetenschap en techniek op de samenleving ontstond er onder filosofen en kunstenaars een brede 'terug naar het gevoel' beweging. Van de weeromstuit leidde dit tot een welhaast religieuze verheerlijking van 'de natuur'. Heel wat verhalen, gedichten, schilderijen en muziek uit die tijd drukken daarom een weemoedig verlangen uit naar de rust en eenvoud van het landleven* (citaat uit: '1865 - 2015 | BM, door romantiek gedreven').

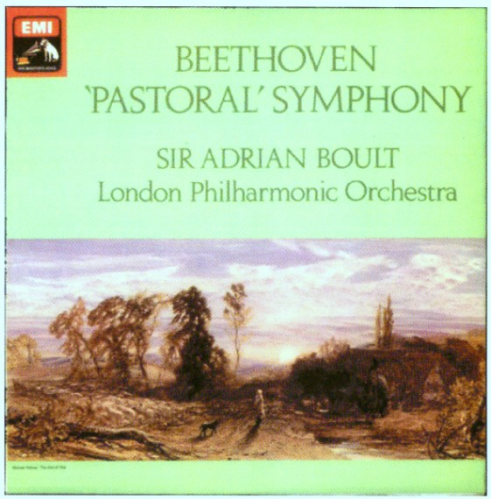

'De Pastorale' van Ludwig van Beethoven is hiervan bijvoorbeeld een magistrale illustratie. De periode 1820 - 1910 wordt door musicologen doorgaans beschouwd als het tijdsbestek van de Romantiek. De oprichting van ons mannenkoor vond met andere woorden zo'n beetje plaats op het hoogtepunt van de Romantiek. Volgens sommige cultuurfilosofen is er aan het tijdperk van de Romantiek evenwel nooit een einde gekomen. En er is best veel voor te zeggen dat ook BM in zekere zin tot op de dag van vandaag *door romantiek gedreven* wordt.

Afbeelding op de platenhoes:
The end of the day | particulier bezit
Samuel Palmer | 1805 - 1981
Romantisch landschapsschilder

5 Oktober 1865 | Liedertafel Breda's Mannenkoor

Een Liedertafel wordt wel omschreven als "een bijeenkomst van mannelijke zangers". De naam is afkomstig van de Duitse componist, dirigent en muziekpedagoog Carl Friedrich Zelter. Geïnspireerd door de Ronde Tafel uit de Koning Arthur legende verenigde hij in 1809 vierentwintig zangers, componisten en dichters onder de noemer Berliner Liedertafel. Gezelligheid stond hoog in het vaandel bij deze mannen die in een huis- of gelagkamerachtige sfeer bestaande en nieuw geschreven composities met elkaar zongen. Het idee van de Liedertafel kreeg veel navolging in West-Europa, Amerika en Canada. Carl Zelter wordt daarom alom beschouwd als de grondlegger van de amateur mannenzangcultuur in deze gebieden.

Carl Friedrich Zelter | 1758 -1832
Olieverfschilderij uit 1827
Van Carl Joseph Begas | 1794 - 1854

Een liedertafel is ook een houten paneel waarop de liederen voor kerkelijke samenzang worden vermeld. En hoewel Carl Zelter geen psalmenbord, maar een riddertafel voor ogen stond is het niet toevallig dat veel wereldse mannenkoren ook godsdienstige wortels hadden. BM in ieder geval. Het initiatief tot de oprichting daarvan werd genomen door een groepje zangers dat aan de Sint Barbara kerk in de Tolbrugstraat verbonden was. Het clubje kwam op 5 oktober 1865 bijeen in Koffiehuis Hof van Holland aan de Reigerstraat om de ideeën uit te werken. Deze datum geldt daarom als oprichtingsdatum van Liedertafel Breda's Mannenkoor.

Onder de zes mannen die aan de wieg van BM stonden, bevonden zich bierbrouwer Frans Smits, winkelier Willem Rosu en zijn zoon Gijsbert. Gijsbert was dirigent van het Barbara kerkkoor en zou de eerste directeur (dirigent) worden van BM. Over zijn muzikale achtergrond is weinig terug te vinden. Volgens wat schaarse aanwijzingen was hij een getalenteerde autodidact die zelf ook zanger was in het koor van de Sint Antoniuskathedraal aan de Sint Janstraat. Deze bisschopskerk zou zijn aanzien verliezen na de inzegening van een nieuwe, eveneens naar de heilige Barbara vernoemde, kathedraal aan de Prinsenkade. Deze kathedraal ging in 1970 tegen de vlakte. Door de sloopdrift van het toenmalige gemeentebestuur verloor Breda een uniek, door Pierre Cuijpers ontworpen, bouwwerk. De oorspronkelijke Barbarakerk aan de Tolbrugstraat trof het lot van de sloophamer trouwens al in 1869. Bijzonder in samenhang met de historie van BM is dat deze kerk in de roerige geschiedenis van Breda van oorsprong een schuilkerk was binnen de muren van de 16^{e} eeuwse brouwerij De Vijf Ringen. De geur van bier en wierook hing bij wijze van spreken al boven de wieg van BM.

Statuut 1895 | Zangvereeniging Breda's Mannenkoor

Er is geen oprichtingsakte van de Liedertafel Breda's Mannenkoor bewaard gebleven. Waarschijnlijk heeft die ook nooit bestaan, want een doelstelling werd pas in 1895 'met terugwerkende kracht' geformuleerd:

> *Het doel waarvoor B.M. in het jaar 1865 in 't leven werd geroepen was wel om aangename verpoozing te vinden na gedanen arbeid, maar tevens om de kunst te dienen en de kunstlievenden onder onze ingezetenen mede te laten genieten van de vruchten onzer oefeningen.*

Uit 1895 stammen ook de eerste statuten en het huishoudelijk reglement van de Zangvereeniging Breda's Mannenkoor. Daarin wordt nergens meer over een Liedertafel gerept. In dit statuut wordt wel een onderscheid gemaakt tussen Gewone leden en Werkende leden. "Gewone leden", aldus artikel 3, "nemen aan den zang geen deel, doch steunen de Vereeniging door eene bepaalde jaarlijksche geldelijke bijdrage". In artikel 4 staat: "Werkende leden zijn zij, die na hunnen aanneming als Gewoon lid, tot deelname aan den zang zijn toegelaten". Opmerkelijk is dat de aanneming van Gewone leden geschiedde "bij ballotage met volstrekte meerderheid van uitgebrachte stemmen". Als Werkend lid werd je echter ook niet zomaar toegelaten. De aspirant zanger moest niet alleen drie maanden Gewoon lid zijn geweest, maar bovendien een toelatingsexamen afleggen dat werd afgenomen "door den directeur, bijgestaan door vier Werkende leden". Ad Takx (die nog nader in de schijnwerpers geplaatst zal worden) zou daarover later met enige afschuw het volgende schrijven:

> *Ik werd voorgesteld aan de toenmalige directeur Willem Robert jr. Deze nam een zang/stemtest af, waarna ik naar het kamertje (bibliotheek) werd verwezen en werd opgewacht door ( ) een strenge onvriendelijke man. Hij wees mij op de plichten en rechten als lid van BM t.w.: trouw repetitiebezoek (of anders eruit) en een prompte contributieafdracht. Je werd dan geballoteerd, BM was een elitekoor voor betere zakenlieden en middenstanders.*

BM zanger worden was "een kwestie van relaties hebben", aldus een andere overlevering uit die tijd. En niet alleen dat, want "bovendien werden er hoge muzikale eisen gesteld".

Willem Robert jr., BM dirigent in de periode 1917 - 1948

Willem Robert, die van origine violist was in het Concertgebouworkest o.l.v. Willem Mengelberg, is (met 31 jaar) onze dirigent geweest met de langste staat van dienst *Tijdens zijn bewind wordt het Breda's Mannenkoor achtmaal onderscheiden, daarbij is het koor in de jaren dertig gemiddeld 150 man sterk en volgen aspirant-leden een zangcursus. Bij meerdere gelegenheden valt hem de eer te beurt met het koor op te mogen treden voor leden van de Nederlandse en Belgische vorstenhuizen* (Citaat: BM website onder Historie/Onze dirigenten).

Wanneer de ontwikkeling naar het door Ad Takx en anderen geschetste elitekoor is begonnen, is niet helemaal duidelijk. Tot in het begin van de 20e eeuw moet het koor in elk geval nog een meer gemêleerde samenstelling hebben gehad. In een hartstochtelijk pleidooi van de in 1902 aangetreden president Franz Smits om alle BM neuzen in één richting te krijgen, deed hij namelijk de oproep: "*Geneert u niet voor uw werkmanskiel, hij heeft voor mij zijn bijzondere aantrekkelijkheid.*" Dat 'de werkvloer' vanaf de oprichting sterk vertegenwoordigd was, valt ook af te leiden uit een passage over zijn vader Frans in een in 2010 verschenen familiekroniek. Want hierin staat te lezen: "Ons mannenkoor schept een onderlinge band tussen de knechten en onze Baas." Frans was van 1865 tot 1868 de eerste president (voorzitter) van BM. De verwijzing naar 'Ons', 'knechten' en 'Baas' zegt ook wel wat over de 19e eeuwse klassentegenstellingen.

Verzuilde samenleving

De zogeheten schoolstrijd, waarbij het bijzonder onderwijs vocht voor dezelfde rechten als die golden voor het openbaar onderwijs, heeft tegen het einde van de 19e eeuw een sterke impuls gegeven aan een scherpe scheiding tussen bevolkingsgroepen. Grofweg werden er vier groeperingen op levensbeschouwelijke of sociaaleconomische grondslag onderscheiden. Je had katholieken, protestanten, liberalen en socialisten. Elke zuil organiseerde zijn eigen onderwijs en zieken- en bejaardenzorg en iedere zuil beschikte over een eigen vakbond, verenigingen, politieke partij, krant en omroeporganisatie. Dit maatschappelijke verschijnsel heeft tot ver in de in de 20e eeuw bestaan. Zeker in 'het katholieke zuiden' was de macht van de kerken verstikkend. Wie de 'verkeerde' krant las of aangesloten bleek bij de 'verkeerde' vakbond, kon zomaar zijn baan verliezen.

Toch was er in Breda, dat rond de eeuwwisseling nog een gezapig provinciestadje was van amper 18.000 zielen, aanvankelijk nauwelijks sprake van scherpe tegenstellingen. Weliswaar leefde de bevolking in gescheiden hokjes, maar de bestuurlijke en culturele elite ging in alle gemoedelijkheid met elkaar om. Het clubje van notabele heren trof elkaar regelmatig in sociëteiten en regelde, bij wijze van spreken met een sigaar in de ene en een glas cognac in de andere hand, hun zaakjes onder elkaar. In meerderheid waren deze welgestelde burgers van rooms-katholieke huize. De invloed van een liberaal denkende minderheid, die met name bestond uit officieren met een protestantse achtergrond, was dus (zoals reeds in de inleiding aangegeven) aanzienlijk. Het is ook in belangrijke mate aan hen te danken dat 'Concordia' in 1881 (als éérste schouwburg in Noord-Brabant) haar deuren voor het cultuurminnende publiek kon open zetten.

Concordia opende in 1881 haar deuren. De Latijnse naam voor 'Eendracht' is met opzet gekozen in de hoop dat er een einde zou komen aan de culturele versnippering in de gemeenschap. Breda telde in die tijd tal van koren en muziekgezelschappen die een hevige concurrentiestrijd met elkaar voerden. Pogingen die bij tijd en wijle werden ondernomen om koren of harmonieën samen te voegen, strandden steeds op onwil en wantrouwen. Wat BM betreft, ketste in 1874 een opmerkelijk initiatief af om BM en de Koninklijke Muziekvereeniging Vlijt en Volharding onder één noemer te brengen.

Mommerij voor de Grote Kerk van Breda
Schilderij uit 1944 van Jan Strube,
Schilder en tekenaar van het oude Brabant
Amsterdam 1892 - Prinsenbeek 1985

Bij veel initiatieven en evenementen op cultureel gebied was dus een liberaal getint 'old boys network' betrokken. Menig pastoor zag echter met lede ogen aan dat het gemeentebestuur zich bij het afgeven van vergunningen en dergelijke toleranter toonde dan men wenselijk vond. Een kans om de liberale invloed op het culturele leven in Breda in te dammen, deed zich voor na een uitbreiding van Concordia in 1928. Onder het podium was een grote kelderruimte ontstaan die vanaf dat moment voor Vastenavondbals werd gebruikt. Een doorn in het oog van de clerus die niets moest hebben van 'mommerijen'. Van kerkelijke zijde zijn er zelfs (tevergeefs) processen aangespannen om een verbod op het heidense carnaval te bewerkstelligen. Maar toen er verdenkingen waren dat er in de schouwburg films werden vertoond "die de katholieke filmkeuring nooit had gezien", zag men zijn kans schoon. Concordia werd in de ban gedaan en het was katholieken dus verboden om nog een voet over de drempel van het

‘Satanshuis’ te zetten. Het sociëteits-bestuur koos eieren voor haar geld en nam twee ‘extra’ katholieken in haar gelederen op. Daarmee verwierven de ‘roomsen’ een meerderheid bij het nemen van besluiten en was de kou uit de lucht.

Katholieke wortels

Van de vele koren die in Breda eind van de 19e, begin 20e eeuw actief waren, waren er maar liefst 12 mannenkoren. Hieronder, behalve BM en enkele militaire koren, bijvoorbeeld ook het Ginneken’s Mannenkoor en Neêrlands Mannenzang, een afdeling van de RK Volksbond. Onvervalst katholiek was ook het koor de Sint Josephkring. BM is formeel nooit een RK-vereniging geweest, maar behoorde wel degelijk tot de katholieke zuil binnen de Bredase gemeenschap. Het koor kwam immers voort uit een katholiek kerkkoor en werd zo’n 75 jaar voorgezeten door nakomelingen van Frans Smits. Met name zijn zoon Franz behoorde tot de industriële elite van katholieken huize. In tal van maatschappelijke functies had hij invloed. Zo zat hij in de gemeenteraad voor de Rooms Katholieke Staatspartij, (de voorloper van de Katholieke Volkspartij), was hij voorzitter van sociëteit De Katholieke Kring en voorzitter van het katholieke armenbestuur. En als president van BM drukte hij zijn gelovige stempel natuurlijk ook op ‘zijn’ koor. Het is dus zeker niet verwonderlijk dat de eerste openbare uitvoering van BM (in 1866) de eerste steenlegging van de kathedraal aan de Prinsenkade betrof, BM in 1905 bij de inzegening van de Annakerk aan de Haagdijk (waarvan een van zijn broers bouwpastoor was) gezongen heeft, of dat 165 zangers op 22 juli 1923 om 6.00 uur ’s morgens eerst naar de ‘vissersmis’ in de (in april 2013 gesloten) kloosterkerk van de Kapucijnen aan de Schorsmolenstraat gingen alvorens af te reizen naar Gent voor “een internationaal zangerstreffen”.

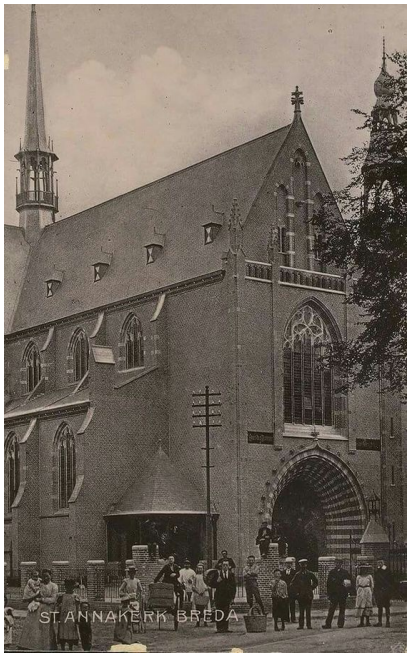

Annakerk a/d Haagdijk | Foto: Old Breda

Heel gebruikelijk was ook om bij speciale gelegenheden, zoals in 1965 naar aanleiding van het 100 jarig bestaan, een mis te laten opdragen waarbij BM zelf de eredienst opluisterde. Welbeschouwd staat de geschiedenis van het koor tot op de dag van vandaag bol van aan de katholieke kerk gerelateerde optredens. En zo’n 30% van alle werken die ooit door BM werden ingestudeerd, zijn van religieuze aard.

> Onder invloed van militante studentenbewegingen in steden als Parijs, Berlijn en Amsterdam kwam in de zestiger jaren van de vorige eeuw een geleidelijk einde aan de maatschappelijke verkokering. De ontzuiling ging gepaard met een toenemende ontkerkelijking. In katholieke kringen werd het gebod om op zondagen deel te nemen aan eucharistievieringen steeds meer aan de laars gelapt. Nog altijd bestaat BM voor zo’n 90% uit zangers met een RK achtergrond, maar hoeveel van hen zullen de nog altijd geldende zondagsplicht vervullen?

Ook in 1957 zijn de zangers collectief in alle vroegte naar de kerk gegaan. Dit is terug te lezen in een verslag van een tweedaagse reis naar Bad Godesberg:

> *Na het bijwonen van de verplichte ochtendmis vertrekt men met ca. 90 man sterk om 8.15 uur in twee bussen vanaf de Grote Markt.*

De trip naar het gezellige Duitse stadje aan de Rijn geschiedde op uitnodiging van de Deutscher Sänger-Bund. Een direct verband tussen de katholieke wortels van BM en de première van *Der fluchende Bisschof van* Jan Mul is niet aannemelijk. Maar de ‘Erstaufführung’ van ‘De vloekende Bisschop’ in de uitverkochte Stadthalle van Bad-Godesberg was hoe dan ook (aldus het aangehaalde verslag) “een groot succes, getuige het minutenlang aanhoudende applaus van het publiek”.

Zoals decennia lang gebruikelijk bij gezamenlijke internationale koorontmoetingen volgde er ook na dit Abendkonzert, dat in samenwerking met "Chöre des Sängerkreises Bonn-Stadt und -Land" werd gegeven, een verbroederingsfeest dat "tot in de kleine uurtjes" heeft geduurd. Naar goed katholiek gebruik zullen het gerstenat en druiven-extract ongetwijfeld rijkelijk gevloeid hebben. Ook heel goed mogelijk dat het feest zingend werd ingeluid met de aanstekelijk aanhef uit een van de *Sängersprüche* die ook bij BM een tijdlang in zwang zijn geweest: "Ein donnernd Hoch, dem goldnen Bier, ein dreifach Hoch dem Weine…".

De verheffing van het volk

Karl Zelter werd op zijn beurt weer geïnspireerd door de Zwitserse componist Hans Georg Nägeli. Als zangpedagoog vond Hans Nägeli, een aanhanger van de opvoedkundige ideeën van Heinrich Pestalozzi, dat zingen in koorverband een geschikt middel was "om het volk te beschaven". In samenhang met de zegeningen van de nieuwe tijd werd 'the sky the limit'. In de kunst kwam de euforie tot expressie in Art Nouveau en Art Deco. Het gerestaureerde kantorencomplex van Drie Hoefijzers aan de Ceresstraat is bijvoorbeeld in Art Deco stijl gebouwd. De vermeende maakbaarheid van de samenleving vertaalde zich ook in het ideaal van "de vereedeling van de massa". In dit opzicht heeft de in 1784 gestichte Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een belangrijke rol gespeeld in de sociale geschiedenis van ons land. Een van de oprichters ervan was Jan Nieuwenhuyzen, een doopsgezind predikant uit Monnickendam. De maatschappij is nog altijd actief op het gebied van individuele en maatschappelijke ontplooiing, al zullen de doelgroepen vandaag de dag anders van samenstelling zijn. Maar van meet af aan hebben Jan en zijn 'volgelingen' zich echter ingezet voor "het achtergestelde, lagere volk".

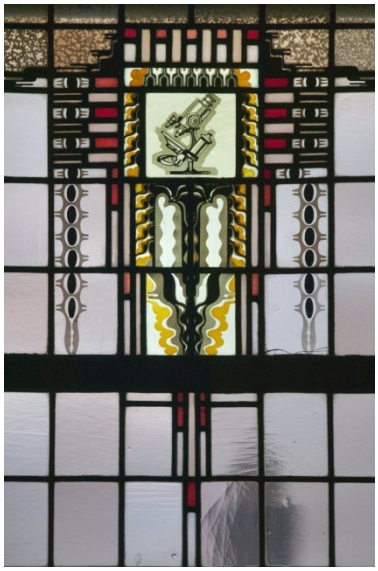

Art Deco glas-in-lood raam in het voormalige kantoor van De Drie Hoefijzers

In 1829 richtte Adriaan Vermeulen de Maatschappij tot bevordering der toonkunst (MBT) op. In organisatorisch opzicht is deze maatschappij een muzikale variant van 't Nut, maar staat daar verder los van. Evenals voornoemde predikant Jan van Nieuwenhuyzen gaf Adriaan (die zelf een rechtgeaarde katholiek was, zoals ondermeer bleek uit zijn erelidmaatschap van de pauselijke Accademia Nazionale di Santa Cecilia in Rome) zijn organisatie een neutrale status mee. Desondanks speelden bij de oprichting ervan, evenals bij 't Nut, 'missionaire' gedachten en motieven mee. Ook de MBT was erop gericht "om het volk te vormen", om "bij te dragen aan haar muzikale beschaving en ontwikkeling". Daarbij hield men in beide kringen vooral het bevorderen van "de cultuur van de eigen natie" in het vizier.

Door de lokale afdelingen van het MBT werden vaak weer koorafdelingen opgericht waaruit vele Toonkunstkoren zijn voortgekomen. In 2008 heeft de Vereniging Toonkunst Nederland (VTN) de meeste taken van de MBT overgenomen. De VTN presenteert zich nadrukkelijk als een onafhankelijke organisatie die geen enkele verbinding heeft met een religie of politieke richting. Veel Toonkunstkoren zijn aangesloten bij de VTN, waarvan overigens elk ander koor, zij het onder bepaalde voorwaarden, lid kan worden.

Vanuit de geschetste achtergrond is het toch enigszins bijzonder dat veel, uit principe onafhankelijke, Toonkunstkoren zich over het algemeen hebben toegelegd op het uitvoeren van oratoria en passies. Een oratorium heeft een geestelijk inhoud. Oratorio zijn gebaseerd op Het Oude en Nieuwe Testament en wanneer een oratorium het lijdensverhaal van Christus als onderwerp heeft, spreekt men van een passie. Eigenlijk horen de werken thuis in de protestantse traditie van 'de verkondiging van

het woord'. 'Een verteller' heeft een dragende functie in de stukken en in tegenstelling tot bijvoorbeeld operavoorstellingen is de enscenering doorgaans uiterst sober. Bekende werken in dit verband zijn: De Messiah van Georg Friedrich Händel, de Johannespassion van Georg Phillipp Telemann, Die Jahreszeiten van Franz Joseph Haydn en de Matthäus-Passion van Johann Sebastan Bach.

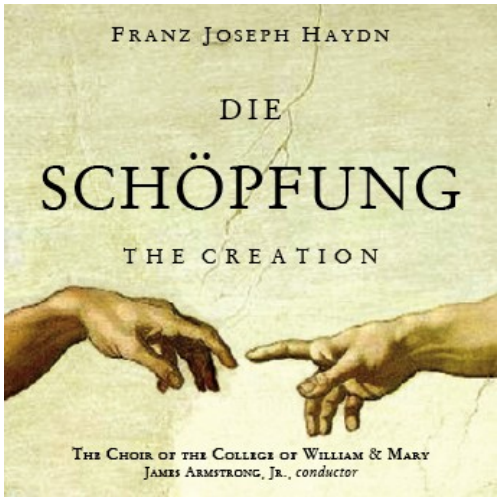

Platenhoes van een opname van *Die Schöpfung* met een detail van de door Michaël Angelo in 1511 vervaardigde plafondschildering 'de schepping' in de Sixtijnse Kapel te Rome

Uit een overzichtslijst van alle ooit door het koor gezongen werken (zie navolgend onderwerp) blijkt dat het 'katholieke' BM in haar lange bestaan slechts twee oratoria heeft uitgevoerd: *Die Schöpfung* van Joseph Haydn (in 1885) en *David* van de Richard Hol (1890). In beide gevallen stond het koor bovendien onder leiding van de Evangelisch-Lutherse dirigent Govert Dorrenboom (zie bij hoofdstuk 1 onder 'Breda Nassaustad'). Het alom bekende werk van Haydn werd tezamen met de Gemengde Zangvereeniging Aurora gezongen. De harmonie Vlijt & Volharding verzorgde de orkestbegeleiding en een affiche uit die tijd meldt verder de "welwillende medewerking als Solisten van: Mej. M.H.S. (Sopraan); Den Heer C.L.S. (Tenor) en Den Heer Th.J. (Bas)". Joost mag weten wie er achter deze initialen schuilgaan. Op de poster stond trouwens nog wel de volgende opmerkelijke kanttekening: "Bij genoegzame deelneming zal na afloop der uitvoering een extra tram rijden".

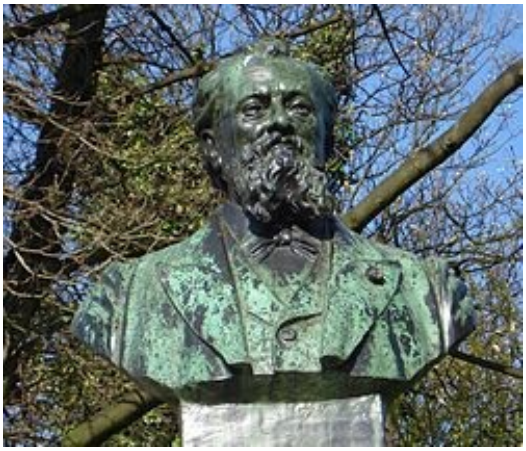

Richard Hol (1825-1904) werd na zijn dood, met het onthullen van een bronzen borstbeeld aan de Stadhouderslaan in 1906, postuum geëerd voor zijn vele muzikale verdiensten voor de stad Den Haag. Na de 2e Wereldoorlog kreeg het door Bart van Hove vervaardigde beeld een plaats aan de Groot Hertoginnelaan.

Richard Hol en zijn 'David' zullen de goegemeente weinig zeggen. Toch gold hij als een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de Nederlandse Romantiek. Hol, die veel invloed had op het nationale muziekleven van de 19e eeuw, schreef trouwens ook kinderliedjes. En zijn naam mag dan wel in de vergetelheid zijn geraakt, *De Draaiersjongen* ('In een blauw geruiten kiel') is dat niet. Heel wat generaties zijn immers opgegroeid met de bundel 'Kun je nog zingen, zing dan mee!'

Door romantiek gedreven

Het Breda's Mannenkoor kan dus beschouwd worden als een kind van de *Romantiek* dat tot op zekere hoogte nog altijd door romantiek wordt gedreven. Zo zou je de typische mannenkoorcultuur 'romantisch', in de zin van 'tot de verbeelding sprekend', kunnen noemen. Eén van de redenen waarom mannenkoren medio 19e eeuw als paddenstoelen uit de grond sprongen, is ongetwijfeld het sfeertje van 'mannen onder elkaar' geweest. "Even weg van moeder de vrouw", heet dat in een van de geraadpleegde bronnen over het ontstaan van de zangcultuur in den lande. Dit sentiment werd tot laat in de twintigste eeuw gekoesterd. Op alle koorreizen werden de partners bijvoorbeeld 'thuisgelaten'. Strikt genomen was de reis naar Wroclaw in 2000 pas de eerste écht 'gemengde reis' in de historie van BM (zoals elders uit de doeken zal worden gedaan).

Ook het repertoire vanaf 1865 tot heden kan voor het overgrote deel als 'romantisch' worden bestempeld. De top 10 lijst van componisten van wie gedurende ruim anderhalve eeuw het meeste werk is uitgevoerd, wordt aangevoerd door Giuseppe Verdi. Verdi wordt op 'de hielen getrapt' door een andere grootmeester van de Romantiek, Franz Schubert. Feitelijk bestaat de ranglijst voor het overgrote deel uit (al dan niet in de vergetelheid geraakte) toonkunstenaars die tot het stijltijdperk van de Romantiek gerekend kunnen worden. De romantiek spatte ook af van het programma van het *Jubileumconcert 2015* in de uitverkochte Grote Zaal van het Chassé Theater. Uitgevoerd werden bijvoorbeeld *Otsje Nasj* van Dimitri Bortnjanski (een van de meest vooraanstaande componisten uit de tijd van de Russische Romantiek), het *Coro di schiavi ebrei* uit de opera Nabucco van Verdi en het *Wolgalied* uit Der Zarewitsch van Franz Léhar. Baritonsolist Ernst Daniël Smid deed daar met onder andere *Dunkelrote Rosen* uit Gasparone van Karl Millöcker nog een schepje bovenop. Maar het was toch ook vooral Lilian Farahani die menig hart sneller deed kloppen door haar vertolking van het *Viljalied* uit de Die Lustige Witwe van Léhar.

Lilian Farahani tijdens het *BM Najaarsconcert 2013* dat eveneens in het Chassé Theater werd gehouden | Lilian studeerde in 2015 cum laude af aan de prestigieuze Dutch National Opera Academy en sindsdien staat zij bij velen in de belangstelling. Het mag dus best bijzonder genoemd worden dat zij in 2015 (met dank aan onze dirigent Hans de Wit) nog bereid werd gevonden om samen met BM op te treden, want zij laat zich niet zomaar voor ieder karretje spannen. In een interview met haar in een van de nummers van 'Operamagazine' wordt ze omschreven als 'gedecideerd en temperamentvol'. En, aldus Lilian zelf: *Het zal mijn Perzische trots zijn, maar ik kan niet makkelijk 'ja en amen' zeggen* (Lilian heeft een Nederlands-Iraanse achtergrond). | Foto: Ben Kaanders

Ter gelegenheid van het jubileumjaar 2015 verscheen ook een (door ondergetekende geschreven) essay over onze repertoiregeschiedenis onder de titel: *'1865 - 2015 | BM, door romantiek gedreven'*. Op 5 oktober van dat jaar, dus precies op de 150e verjaardag van BM, nam onze beschermheer Paul Depla aan Haven 7 het symbolische 1e exemplaar in ontvangst. Uit het hoofdstuk 'Van Petrus Damiani tot Karl Jenkins' blijkt trouwens dat het koor wel meer noten op haar zang heeft dan alléén maar romantische.

Omslag van het jubileumboekwerkje t.g.v. 150 jaar Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor| Bijzonder aan de uitgave is dat het een door Chris Knook gecorrigeerde en aangevulde lijst bevat van (voor zover viel na te gaan) álle ooit door BM gezongen werken en een door Simon Keep vervaardigde DVD over het verband tussen BM en de *Bredasche Marsch* ('De paarse Heide') | De coproductie is opgedragen aan Hans Talboom, Zanger van de (20e) Eeuw (waarover elders meer) | De feestelijke uitgave is desgewenst te bestellen via www.mijnbestseller.nl/pedroBM

Breda, juli 2020 / pedro.kneepkens@kpnmail.nl